

a Dugonics-, hanem a Belvárosi temetőben van (396–397). A 752. lapon Juhász cikkének az Ady Múzeumnál hozzáférhetőbb közlése: JGYÖM 7 : 65–71.

Érdeemes lett volna jegyzetben szólni arról, hogy tudunk-e valamit a Kovách család Adyverseket őrző emlékkönyvéről; ha nem, arról is (366). Tisztázni kellene — talán a lipótmezei gyógyintézet nyilvántartásából — Rienzi Mária halálozási évét: a 392. lap szerint 1935-ben, a 486. lap szerint 1932-ben halt meg. Hol van Szűts Dezső és Léda levelezése? (447) Ki volt Ady „jó ismerőse, Diósy Ferenc”; a fogalmazásból úgy sejlik, mintha Diósy Ödön apja lett volna (787); annál fontosabb, hogy koráról, foglalkozásáról, Adyval való ismeretségéről többet tudjunk. Drozdy említi a hírhedt mondást, amit Adynak tulajdonítanak: „ez nem az én forradalmam” — mondta volna 1918 őszén (761). A Magyar Hírlap 1969. jan. 26-i számában kimutattam, hogy ezt Rákosi Jenő találta ki, s a jobboldali legendából szektáns baloldaliak próbáltak elméletet gyártani.

Megismétlem, hogy a kötet legfőbb értéke Kovalovszky értelmező, magyarázó, tisztázó

jegyzetanyaga. Belőle nemcsak sok érdekes emberi apróság világlik ki Ady karakteréből, testi-lelki tulajdonságaiból, hanem nagyon fontos összefoglalások a költő kapcsolatairól. Így Ady és Ódry Árpád, Sípos Béla, Móricz Pál, Ábrányi Emil, Jókai, Márton Gabi, Dankó Pista, Rienzi Mária, Bródy Sándor, Fehér Dezső, Fehér Dezsőné, Szűts Dezső, Goga Octavian, Várady Zsigmond, Kosztolányi Dezső és Szabó Dezső ismeretségéről, barátságáról, kölcsönhatásáról; Ady és a Huszadik Század, Ady és Nietzsche, Ady és Dózsa viszonyáról. Kovalovszky évtizedes gyűjtőmunkájával, az Ady-ismeret teljes birtokában hatalmas munkát végzett. Bevezetőül kimutattam, hogy elkerülhetetlen volt a megírandó életrajzhoz az emlékezőseknek ezen a kásahegyén keresztüljárnia magát. Kívánom, hogy a 3. kötet megjelenésére negyedennyit se kelljen várunk, s utána még maga Kovalovszky írassa meg Ady életrajzát, amely most már tehermentesülve a legendáktól és ellentmondásoktól, a lehető leghitelesebb lesz.

Péter László

RÁBA GYÖRGY: SZABÓ LŐRINC

Bp. 1973. Akadémiai K. 173 I. (Kortársaink)

Az Akadémiai Kiadó új sorozatát, a *Kortársaink*-at irodalmi körökben határozott várakozás előzte meg. Az eddig megjelent néhány kötet alapján ítéletet mondani a válakozás hasznáról és sikeréről elhamarkodott dolog volna. Azt azonban bizonyosan kimondhatjuk, hogy a sorozat forgalomba került füzetei közül Rába György munkája, amely Szabó Lőrincről ad összefoglaló képet, a legjobban sikerült.

Érdeemes tehát egy percre elidőznünk a mellett a kérdés mellett, milyen nehézségeket is kell e sorozat szerzőinek legyőzniük, és miképp sikerült Rábának ezeken úrrá lennie. Valamennyit, persze, sem a nehézségekből, sem Rába eredményt szülő megoldásaiból nem sorolhatjuk föl, csak néhány kiemeltet.

Azt szokás mint fő nehézséget fölhozni, hogy a szerzők töretlenül úton kénytelenek járni. Nem kész véleményeket kell összegyűjteniök, mérlegelniök, egyeztetniök és kiegészíteniök, hanem maguknak kell az első *irodalomtörténeti igényű* minősítő, helykijelölő értékelést elvégezniök. Ez igaz; de legalább annyira előny ez, mint amennyire hátrány. Nem kötik kezüket ítéletek és előítéletek. A maguk olvasói élményére és feldolgozó kézsültségére hagyatkozhatnak.

A második, amit említeni szokás a nehézségek közül, már valóban emel gátat. Az irodalomközéleti érzékenység ez. Barátok,

rokonok, özvegyek: többnyire érzékenyebben reagálnak egy-egy, *szertintük* igazságtalan vagy méltánytalan megállapításra, mint reagálna esetleg maga a szóban forgó költő. Mert a jó költő, ha fölötte érzékeny is, rendszerint bizonyos kétséggel szemléli önmagát és életművét. „Mily kevés, amit beválték”, „S pályám bére Égető, mint Nesszus vére” — mondta közülük az egyik legnagyobb és legöntudatosabb. Az útítársak, az atyafiság, a feleségek azonban rendszerint makacsul és engesztelhetetlenül ragaszkodnak a mítoszokhoz. Ami érthető is: ők többnyire ezek által a mítoszok által azok, amik. Az igazságnak is eleget tenni, s érzékenységet sem sérteni: majdnem a híres német népmese, a fiú, az apa meg a számár vándorútjának rezignált tanulságával egyenlő tehát.

Az igazi, a szakmai nehézséget azonban az jelenti — ha valóban jelentős alkotóról van szó —, hogy olyan új művészi jelenségeket kell az életmű méltatójának megragadnia és értelmeznie, amelyeket éppen az illető életmű teremtett meg, amelyekre tehát a korábbi fogalomkincs és eljárás mód rendszerint elégtelen. Új fogalmakat és eljárásokat bevezetni viszont terjedelmes monográfiákban is kockázatos és nehéz vállalkozás; csak sokoldalú, de egyértelmű körülhatárolások esetén jogosult. Ezekben a rövidlegetzű, füzetes munkákban azonban sem tér, sem műfaji

lehetőség nem igen adódik részletes kifejtésekre és megvilágításokra.

Rába munkájának három vonását emeljük ki, amely átsegítette ezeken a nehézségeken is, és még számtalan említetlenül hagyotton is.

Az elsőt gondolati távlatosságnak, történeti térhatásnak, irányzati dimenzionalitásnak neveznénk. Ismeri a hősről szóló irodalmat. De sem nem vitázik vele, sem nem bizonyít általa. Ismeri a költő korát és életútját, tüzetesen, aprólékosan. De szigorúan szűr: csak az kerül bele előadásába, ami az életmű értelmezése szempontjából valódi jelentőséggel bír. Ismeri a korszak irodalmi törekvéseit, a legkülönbözőbb irányzati pártállásokból megvilágítva; de csak olyan szélesre húzza szét e törekvések szinképét, ameddig rólok a költő művére esik megvilágító fény.

Sűrű telítettséggel jár ez együtt szövegében, s ritka tárgyyszerűséggel megközelítési módjában. Mert bár csak arról szól, ami a maga értelmező gondolatmenetébe illik, úgy szól, hogy érzékeljük folyton, tudomása van a vitákról, amelyek ezt az életművet szakadatlan kísérték. Feladatának azonban nem ezek kommentálását véli, hanem annak rajzát, mit jelentett egykor s mit jelent ma ez az életmű. Munkáját ezért mondtuk gondolatilag távlatosnak, történetileg térhatásosnak, irányzati tekintetben dimenzionalitásként.

Hogy jelentésre koncentráló szándékát eredménnyel vihette keresztül, nem utolsósorban műfaja helyes megválasztásának s modora gondos kimunkálásának köszöni. Esszé-módban fogott életmű-portrénak nevezni, ha nem volna ebben a megnevezésben többszörös önellentmondás. Főleg pedig ha az esszé napjainkban nálunk nem süllyedt volna szinte minden mércén aluli műfajjává.

A 19. században, a magyar 19. században is egy-egy határozott állítás, egy-egy élesen körvonalazott gondolat világosan kifejtett, logikusan végigvitt, eszmeileg jól argumentált tömör összefoglalását jelentette ez a műfaj. Ma érzélgő és szépelgő, elméskedő és tetszelgő élménybeszámolóvá, olvasottság-mutogatássá terpedt szét, sekélyesedett el. Szerzője kimódolt, mély összefüggéseket sejtető címekek látja el, megtűzdeli művelődéstörténeti, lélektani, bölcséleti, sőt, néha még költészettani kifejezésekkel is. Aki bizonyos stíluskézségre tett szert, amelynek legfőbb ismérvét és követelményét rendszerint abban látja, hogy előadása lehetőleg az értelmetlenségig térjen el másokétól, már született esszéistának számítja magát. S vele egyivású olvasója csodálja is, jóllehet a legritkább esetben tudná megmondani, voltaképp mit is állít vagy bizonyít szerzője. Jellemző a mai magyar esszéírás e területének alászállására, hogy kritikusai legritkábban dicsérik szaba-

tosságáért és pontosságáért; szövegének szépségét, szerzőjének rangosságát dicsérik. Az egyértelmű gondolat, a tömör kifejezés, a világos logika e műfaja az érzelmes bőbeszédűség, az élménykedő szenvedés, a zavaros, ellenőrizhetetlen és hívalkodó asszociáció-özön műfaja lett. Mélyértelművé puffadt lélektani és kortörténeti közhelyek blöffölő arzenálja.

Rába tehát nem esszét írt, hanem tanulmányt. Azt a kettősséget követi végig, amely Szabó Lőrincet kezdettől jellemzi. Hatalmas tehetség és hatalmas érvényesülési vágy, roppant érzékenység a kor kérdéseinek egy csoportja iránt és roppant veszélye a vonzódsáknak talmi, divatos válaszok irányába, kivételes formaismeret és formagond meg kivételes sürgetésű ösztön, termeli egyre, jelen lenni mindenáron, még a jelentéktelen, az elnagyolt, a közhelyi áran is. Az önmagára maradt egyén, a világban idegenné lett egyed, a kibontakozásában akadályozott egyéniség kérdéseit mindig pontosan veszi látleletbe, és átütő erővel fejezi ki. Ha viszont a közösség, a társadalom, a történelem oldaláról kísérel meg feloldó feleletet adni, szinte mindig hamis hang, frázisos eszme csúszik válaszába. A késő polgári társadalom egyéniség-problémáinak legélesebb szemű, legpontosabb szavú hazai diagnosztája ő. De választ is csak ezen a körön belül tud adni hitelesen. Válaszai tehát szinte mindig felszárnyúak, eleve csomka válaszok. A nagy kérdések csoportjába tartozik inkább, mintsem a felelőkébe.

Rába a művet helyezi vizsgálódásának középpontjába. Szakit itthoni kortársai többségének eljárásával, akik még mindig a sainte-beuve-i mintát követik, s a műveket az életút, az egyéniség, a sors rajzának illusztrációiként kezelik. Szabó Lőrinc jelentős életművet alkotott s hagyott hátra: meg tárgyalni hát életútját is életműve okán s jogán kell, s nem fordítva. Helyes tehát, ha Rába az életmű jellegének és alakulásának, csúcs- és mélypontjai meghatározóinak keresése nyomán tárja elének a költő egyéniség-rajzát, pályaképét, sorsképletét.

Annak világos tudata, hogy egy-egy költői mű csak esztétikai lényegén át lehet maradandó társadalmi érték, megóvta Rábát hősével kapcsolatos balhitekben való osztozástól. Kettőt említsünk ezek közül. Utolsó kötetét, *A huszonhatodik év*-et máris szentimentális köd, regényes mitosz, érzélgő áhitat veszi körül. Rába bátran mutatja meg: ez a kötet, ez a ciklus alig egy-két pontján közelíti meg a 20-as, 30-as évek nagy verseinek, nagy ciklusainak esztétikai értékét, s így társadalmi értékét sem. Ott kegyetlen kézzel rajzolt diagnózist adott, itt viszont rendszerint rögzít, leír, kifejez szűrés nélkül, az esztétikai s a gondolati önellenőrzés egykori megvesztegetetlen szigora nélkül. Az önmagával, a maga

erejével és kétségeivel, a maga képességeivel és határaival szembesülő gondolat ama ridegen izzó líráját, amely oly nagy újsága ennek az életműnek, többnyire hiába keressük itt. Bizony jó volna, ha József Attila egyes verselőadók által divatosított ciklusait, főleg szerelmi és életrajzi ciklusait hasonló szigorúságú esztétikai vizsgálatnak vetnénk alá; akkor talán rádió, színpad, tankönyv nem kedvetlenülé szinte naponta e mérhetetlenül nagy költő híveit és tisztelőit gyenge verseivel.

Az esztétikai jellegén, az esztétikai értéken át való megközelítés megövtá Rábát attól is, hogy egy-egy ciklus vezérgondolatának vonzaskörébe zárja magát, egy-egy korszak vezető motívumának sáncaiba rekessze ítéletét. Hőse legjobb korszakaiban is felmutatja a gyengét, s legerőtlenebb szakaszaiban is a jelentőset. Éppen ezek a belső ellentételezések nyújtanak neki jó alkalmat arra, hogy a művek esztétikai értékeinek lélektani, ideológiai, történeti, társadalmi származását feltárja.

Végül, de nem utolsósorban szólunk kell Rába előadásának modoráról. Mind a csináltan kritikusai, mind a keseretten költői, mind a divatosan tudományoskodó fogalmazásmódtól tartózkodik. A költő számára nem rangos, a probléma nem valós, a lírának nincs nála *róptető pillanata*, a valóságnak *vallató hevülete*, a jelentésnek *szemiotikai szférája*, az *elidegenült individuumnak kommunikációképtelensége*. A mondat áll előadásának középpontjában. Tudja, nem a finomkodó szóválogatás, nem a fontoskodó kötőjeles szókapcsolások, nem az idegenből vett szakszövevény adja az értekezés erejét és hitelét. Előadásában az ősi tétel nyeri el újra érvényét: a mondat ítélet. Tisztán fölépített mondataiban aztán azok a szakkifejezések is elnyerik világos értelmüket, amelyekkel az olvasó szükségszerűen itt találkozik először, mert itt

találkozik az általuk jelölt jelenségekkel is költészetünk fejlődésében.

Mi hát mégis az, amit szerettünk volna még látni ebben a jó arányú s meggyőző összefoglalásban?

A fordító Szabó Lőrinc lélektana az egyik, az elődökhöz, a kortársakhoz való poétikai-költészettani viszonya a másik.

Az elsöre könnyűszerrel adhatott volna választ Rába, hisz pompás monográfiájában a kor fordításművészetéről szólva nagyon is behatóan foglalkozik Szabó Lőrinc fordítói tevékenységével. Ha mármost a költő saját műveiből kibontakozó jellemét és fordítói vonzalmait szembesítette volna, állításait jelentősen megerősíthette volna, s ki is bővíthette volna őket. Vegyük például Szabó Lőrinc George-rajongásának kérdését. Ez a klasszicizmusának, formafegyelmének, nyelvi arisztokratizmusának göggyébe zárkozott, elvagyódó lélek az örökös anarchiával küzdőnek kitűnő háttér-világítást nyújthat. Vagy itt van Shakespeare utáni vágyakozásának s Nietzsche-kultuszának sajátos ellentéte. Az egyik, aki mindig minden alkotásában más-más életet élt meg, a másik, aki nem tudott egyetlen kézmozdulatot sem tenni, hogy egy-értelműen ne ő, ne csak ő legyen. A késő polgári értelmiségi, s ezenbelül Szabó Lőrinc sajátos belső ellentmondásai milyen jól érzékelhetők ez ellentétes kettős vonzódásában.

A másodikra is könnyű lett volna feleletet adnia. Hisz említett monográfiája tele van kitűnő megfigyelésekkel. A fordítások összehasonlító tanulmányozása egyébként is egyik legfontosabb területe lehet a költészettani sajátságok gyűjtésének és típizálásának. Ez utóbbiban várunk Rábától készülő Babitskönyvében az eddigieknél is többet.

Németh G. Béla

B. NAGY LÁSZLÓ: A LÁTVÁNY LOGIKÁJA

Filmkritikák. Közreműködött Vig András és Zalán Vince. Bp. 1974. Szépirodalmi K. 658 l.

Elvitathatatlan tény, hogy a hatvanas évek közepétől B. Nagy László kritikusai figyelmé, elméleti-esztétikai érdeklődése mindinkább a filmművészet felé fordult. Igaz, életének ez utolsó hét-nyolc esztendejében is foglalkoztatták irodalmi problémák, példának talán elég megemlíteni lendületes esszéjét Németh László indulásáról, a távlatos Szabó Pál-portrét, az 1954–55-ben kirajzolt prózairók hozadékát summázó tanulmányát vagy akár egyik sziporkázóan szelletes kritikáját, amelyben Kolozsvári Grandpierre Emil méltóbb elismerésért szállt síkra, mégsem tagadható, hogy ebben

az időszakban munkásságának legfőbb inspirálója a film lett, s ez maradt haláláig. A váltás erőteljes volt, határozott, ám nem előzmények nélküli: mostani, posztumusz könyve a film igézetében keletkezett írásainak gyűjteménye, amelynek anyagát még ő válogatta-rendeztette kötetbe — egy ifjabb pályatárs, Zalán Vince s egy „kombinatorikában jártasabb fiatalember”, Vig András közreműködésével — több mint negyedszázad termésének rostálásából született. Ennek figyelembevételével sem túlzás váltást említeni; mert meglehet, hogy B. Nagy László az ötvenes évek elején gyakorló filmesként is dolgo-